

МР «Горный улус» Республики Саха (Якутия)

МБОУ «Джикимдинская СОШ им. Софр.П.Данилова»

«Рассмотрено» на заседании МО учителей гуманитарного цикла протокол № _____ от _____ руководитель МО: _____ (Данилова Р.Г) « ____ » _____ 20201год	«Согласовано» Заместитель директора по УР: _____ (Кузьмина Е.М.) « ____ » _____ 2021год	«Утверждаю» Приказ № _____ от _____ Директор МБОУ «Джикимдинская СОШ им.Софр.П. Данилова»: _____ (Саввин А.А.) « ____ » _____ 20201год
--	--	--

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по родной литературе

Уровень образования :

Количество часов 35

Учитель: Павлова Л.П.

Программа разработана на основе Төрөөбүт литература: үлэлиир бырагыраама: 5-9 кылаас /Е.М. Поликарпова, Н.И. Филиппова, У.М. Флегонтова: Саха Өрөспүүбүлүкэтин министиэристибэтэ/. – Дьокуускай: Бичик, 2016. – 48 с.

Авторы: Флегонтова У.М., Олесова С.Г., Колодезников С.К.. Төрөөбүт литературата. 7 кылаас. Дьокуускай: Бичик, 2016 с.

Быһаары сурук Бырагыраама тутула үс оруктаах:

1. Айыы киһитэ, өй-санаа тыллар олуга – 5-6 кылаастар. Манна улаатан эрэр оҕо ис турук баһылыыр суолталаах өрүтүгэр – бэйэтин киһи быһыытынан билинэр, дьонтон уратытын болҕойор, олоҕор бэйэтин ис санаалара, иэйиилэрэ улахан быһаарар, кини таска көстөр дьайыыларын араас өрүттээхтик (үтүө-мөкү) салайар кыахтаахтарын билэбит. Онон, бу орукка ордук киһи ис туругун, уйулҕатын дьайыыларын сиһилиири, сырдык, кэскиллээх өттүгэр тардар айымньыларынан сирдэтэн ону көдьүүстээх.

Аабы педагогикатынан, психологиятынан дьарыктанар биллэр чинчийээччилэр бу кэрдиис кэми оҕо уус-уран литератураны бэйэтигэр тус суолталаахтык, айымньы эстетическэй ис номоҕор киирэн диринник ылынар кыаҕын сайыннарыыга ураты тоҕоостоох кэминэн билинэллэр. Улаатан эрэр оҕо литератураҕа, ус-уран тылынан айар дьарыкка ордук аһаҕас, ылымтыа буолара биллэр. Ол түгэни мүччү туппакка, иитэр-үөрэтэр үлэни айымньылаахтык дьаһаныы эрэйиллэр. Онон, учуутал ураты болҕомтотун уус-уран айымньыны ылыныыны тэрийии педагогическай, психологическай өрүттэрин таба салайан, ааҕааччыны иитэн таһаарыыга уурухтаах.

Бу кэмнэ оҕо уус-уран литература тыл искусствотын быһыытынан уратытын өйдөөн-төйдөөн, ырытан ааҕар дьобура арыллар. Уус-уран айымньыны, суруйааччыны кытта кэпсэтиигэ, сэхэргэһиигэ киирэрэ толору кыахтанар. Бу орукка литература түөрүйэтин уус-уран айымньы ис кээлииттэн таһааран билиһиннэрии тоҕоостоох, оҕо ингэмтиэ.

2. Мөккүөр орук (үтүө сир, бөппүрүөк мөкү бүппэт мөккүөрүн олуга) – 7-8 кылаастар. Бу улаатан эрэр оҕо уонна улааппыт ураты кииллэрэ утарыта харсыһар оруктара. Манна оҕо ис туруга ити икки кэрдиис мөккүөрүгэр киирэр, кини эмиэ да оҕо, эмиэ да улахан киһи курдук сананыыга тардыстар ураты кэмэ. Уйулҕата, ис туруга үтүө уонна мөкү мөккүөрүгэр киирэр, кини майгыта-сигилитэ, дьайыылар тосту уларыһар, төрөппүттэри да, учууталлары да соһутар араас үтүө, мөкү дьайыылары онорор кэмэ. Онон, бу орукка бырагыраама тосхоло үтүө, мөкү улуу мөккүөрдэрин тоһоҕолоон ойуулуур, сырдык, кэскиллээх өттүгэр

3. тардыһыннарар тыыннаах айымньыларынан тангылынна. Иккис өттүнэн бу кэми оҕо литературнай сайдыыта

4. дьобуннаахтык төрүттэнэр кэминэн сыаналаан, саха литературатын сайдыытын историятын биллэр оруктарын суола тутуһулунна.

Бу кэмнэ уус-уран айымньыны ааҕарга, ырытарга тирэҕирэн, үөрэнээччи киһилии сир-майгы кэриннэринэн тус бэйэтин санаатын, көрүүтүн чопчулаан, итэҕэтиилээхтик быһаарса, этэ үөрэниитэ болҕомтоҕо ылыллар. Айымньы мөккүөрдэрин диринник ыатаран толкуйдуурга, онно айымньы суруллубут, ойуулуур, кэмин уратыларын, суруйааччы дьылҕатын, олоҕу көрүүтүн сыһыаран ырытан үлэлииргэ үөрэнэр.

5. Өй-санаа олобуран, сүрүннэнэр олуга (сүрүн үөрэх оскуолатын түмүктүүр олук) – 9 кылаас. Бу олук биир өттүнэн түмүктүүр, икки өттүнэн идэбэ туһаайыылаах үөрэххэ бэлэмниир аналлаах. Манна, биллэн, турар, үөрэтии литература сайдыытын сүрүн түһмэхтэрин чабылхай, чаччыта да норуот билиинитин ылбыт айымньыларынан тилиннэ. Бу олукка, биллэн турар, дойду историятын бэлиэ кэстүүлэрин күөнүгэр кэм, бэлиитикэ, судаарыстыба тутула уус-уран литератураҕа дьайыыларын уратыларын болжомтоҕо ылан, литература хаамыытын үтүө уонна мөкү (айар, айымньылаах үлэбэ сатала суох сыһыан) өрүттэрдээх кэстүүлэрин историческай кэм тынынанан көрүү табыгастаах. Манна үөрэнээччи аабааччы быһыытынана сайдыыта норуот олобун тыын мөккүөрдэрин арыар, ойуулуур уус-уран айымньылары ырытыһы сиэринэн барар. Өй-санаа оттомуруута ситиһиллэр, олох, киһи, майгы-сигили туһунан үйэлээх өйдөбүл кэриннэрэ олохсуйаллар.

Бырагыраамаҕа уус-уран айымньылары киллэрии үс суолу тутуһар: аабы уонна сэхэргэһи; бэйэ аабыта.

Бастатан туран, аабы уонна ырыты – бу сүрүн, сиһилии аабыллар, ырытлар айымньылар. Манна уус-уран өттүнэн энкилэ суох, дын тыл искусствотын кэринэр киирбит, норуот биһирэбилин ылбыт, норуот духуобунай, култуурнай, историческай өйүн, олобун сэхэнин билиигэ, ингэриниигэ тускулаах айымньыларынан танылынна. Бу олукка киирбит айымньылары 9-с кылааһы бүтэрэр оҕолор үчүгэйдик билэр, аахпыт, ырытар буолуохтаахтар. Айымньы туһунан сэхэргэһиигэ киирэр, айымньыга тирэбирэн санааны сааһылаан суруйар, ырытар, чинчийэр, айар кыабы баһылыыр.

Иккиһинэн, «аабы уонна сэхэргэһин» суола – хайаан да аабыллар, ырытлар сүрүнгэ киирбит айымньыга жанр, тиэмэ, ис хоһоон, эстетическэй, духуобунай өттүнэн атылы эбэтэр ураты көрүүлэрдээх айымньыларынан танылынна. Бу айымньылары аабы урокка да, кылааһы таһынан да ытыллыан сөп, уратыта - сүрүнгэ киирбит, сиһилии ырытыллар айымньы кэрэһилиир, кэскиллиир санааларын, иэйиилэрин кэнэтэр, диринэтэр аналлаахтар.

Үсүһүнэн «бэйэ аабыта» - бу икки инники испиһэккэ киирбит айымньыларга эмиэ жанр, тиэмэ, ис хоһоон, эстетическэй, духуобунай өттүнэн чугас, атылы эбэтэр ураты көрүүлэри куһарар айымньылар киирдилэр.

Бырагыраамаҕа уус-уран айымньыны талан киллэрии сүрүн сыалга, соруктарга эппиэттир суолунан таныллыбыт:

- уус-уран өттүнэн энкилэ суох, дын тыл искусствотын кэринэр киирбит, норуот биһирэбилин ылбыт, норуот кутуурунай, историческай өйүн, үгэһин билиигэ, ингэриниигэ тускуллаах айымньыларыны;

- ис хоһоон өттүнэн киһини сырдыкка, кэскиллээххэ угуйар, өй-санаа арыллыытын, ийэни, уйулҕа чэбдигириитин тускулуур гуманистическай, духуобунай тыыннаах айымньыларынан;

- үөрэнээччилэр саастарынан сүрүннүүр уратыларыгар, уус-уран литератураны ылыныы психологическай кэриннэригэр эппиэттир айымньыларынан;

- бииргэ олодор, аймах, уруу омуктар (эбээн, эбэнки, дьүкээгир, долган о.д.а.), Россия норуоттарын киэнник биллибит чулуу айымньыларынан.

Ытык өйдөбүллэри үөрэх предметин ис хоһоонугар киллэри

Орто уопсай үөрэхтээһин үөрэнээччи оскуолаттан сизэр-майгы бастың хаачыстыбаларын – киһи аймах ытык өйдөбүллэрин (духуобунай сыаннастарын) иңэриммит Россия гражданинын иитэн-үөрэтэн таһаарыыга туһулунар.

Киһи уопсастыбатын сайдан кэлбит историятыгар үтүө уонна мөкү, чизэс уонна сизэрэ суох быһыы, суобас уонна чизэһинэйэ суох буолуу, о.д.а. сизэр-майгы нуормалара тэнңэ олохсуйан кэллилэр. Ол гынан баран, хайа бабарар норуокка киһилии сизэрдээх быһыы ытык өйдөбүллэрэ биһирэнэр, кэрэхсэнэр.

2009 с. ылыныллыбыт «Россия гражданинын личноһын сизэрин-майгытын сайыннарыы уонна иитии концепцията» федеральной государственной үөрэх стандартарын методологической төрүтүнэн буолла.

Концепция Россия гражданинын личноһын иитиигэ, сайыннарыыга 10 сүрүн национальной ытык өйдөбүл ыйар. Онно киирэллэр: 1. Ийэ дойдуга, бэйэ сириигэр-уотугар, норуотугар таптал. Бэриниилээх буолуу. 2. Биир санааланыы, кырдыктаах быһыы, аһыныгас, амарах сүрэхтээх, чизэстээх, дьоһуннаах буолуу. 3. Ийэ дойдуга сулууспалааһын, сокуону тутуһуу, бэрээдэктээх буолуу. Атын омук култууратын, айымньытын өйдөөһүн. 4. Дьизэ кэргэнңэ, ыалга тапталлаах уонна бэриниилээх буолуу. Доруобуйа, уйгулаах олох. Төрөппүттэргэ ытыктабыл, аба саастаахха уонна кыраба, кыаммакка кыһамныы, ийэ-аба ууһун тэнитии, удьуору салбааһын. 5. Үлэ, төрүт дьарык. Үлэбэ ытыктабыл, дьулуур, дьаныар. Айымньылаах үлэ. 6. Билиини сыаналааһын. Дьинң чакчыга дьулуһуу, аан дойду научнай көстүүтэ. 7. Итэбэл, духуобунас өйдөбүллэрэ. Өбүгэ үгэһин утума. 8. Төрөөбүт литература – барба баай. Кэрэ, киһи духуобунай эйгэтэ, сизэрдээх быһыы. Олох, олох сизэрэ-майгыта. 9. Ийэ айылба. Ытык сир, харыстанар сир. Сир – планета. Айылбаба харыстабыл. 10. Сир үрдүгэр эйэ, үгүс омук култуурата, киһи аймах сайдыыта, норуоттар сибээстэһиилэрэ, сомоболоһуулар.

Онон бу ытык өйдөбүллэри «Литературнай аабыы» үөрэх предметин ис хоһоонугар уус-уран айымньыга сөһөн сылдыар норуот историятын, култууратын, олоһун төрүт үгэһин, сизэрин-майгытын нөңүө киллэри көрүллэр.

Уопсастыба олобор улахан уларыыы тахсан, дойду историятын, олорон ааспыт олоһун сыаналыырга, кэлэр кэскилин түстүүргэ атын көрүү үөскээн, республика суверенитет сылынан, «Саха республикатын национальной оскуолатын саңардан сайыннарыы концепцията» киирэн, билигин төрөөбүт литератураны оскуолаба саңалыы үөрэтэр кыах баар буолла. Онтон сизэттэрэн саха оскуолатыгар 5-11 кылааска норуот тылынан уус-уран айымньытын уонна саха литературатын үөрэтии манньк сыалы-соругу туруорар:

- сахалыы литератураны сэргээн, кэрэхсэн, сатаан, өйдөөн саңарарага үөрэтии; аахпыты бэйэ сайдыытыгар туһанарга туһулааһын;
 - ийэ тыл уус-уран күүһүн, кэрэтин, тыл илбиһин, хомуһунун оһо кыра сааһыттан иңэри
- Ичиэппэр үөрэнээччи билиитэ, үөрүйэбэ, сатабыла
- Сизэр-туом тойугун көрүнүн арааран билэр: алгыс, андабар, кырыыс, ойуун, удабан тойуга.
 - Алгыс өйдөбүлүн, уратытын чопчу билэр. Уус-уран тылын күүһүн, иччилээбин, илбистээбин өйдүүр. Айылба сүдү күүһүгэр үнүү-сүктүү, итэбэл көстүүтүн билэр. Алгыс уус-уран тутула. Киһиэхэ үтүөнү бабарыы уонна үтүөнү көрдөһүү – алгыс анала. Көрүнэ: сүөһү иитиитин, булт-алт, ыһах, олох-дьаһах алгыһа. Алгыһы толоруу.

- Саха ырыатын туһунан өйдөбүл. Ырыа – дууһа кыната, санааны көтөбөр, нарылыыр, уоскутар анала, алыба. Ырыа темата: сир-дойду, айылба, таптал, оло-дьаһах туһунан ырыалар: түһүлгэ, остуол, уруу ырыата. Саха ырыатын толоруу арааһа: дэгэрэн, дьизэрэтии, хабарба ырыата. Ырыа тутула, уус-уран тыла, ойуулуур-дьүһүннүүр ньымата. Ырыаны айар кистэлэн, импровизация. Саха ырыатын олуга.

- Эпическэй айымньы өйдөбүлүн байыты. Кэпсээн көрүнэ: оло-дьаһах туһунан, сатиралаах, фантастикалаах, романтикалаах кэпсээн. Литературнай герой өйдөбүлүн байыты. Герой ис дууһатын, уйулбатын, иэйиитин ойуулааһын араас өрүтэ. Герой иитиллэр, олорор эйгэтэ.

- Айымньы сюжетын, тылын-өһүн болбойуу, чинчийэр үөрүүэби иңэрии.

- Айымньы проблематын, идеятын сатаан быһаарар, проблемнай ыйытылары туруорар

Ытык өйдөбүллэри үөрэх предметин ис хоһоонугар киллэри

Орто уопсай үөрэхтээһин үөрэнээччи оскуолаттан сизэр-майгы бастың хаачыстыбаларын – киһи аймах ытык өйдөбүллэрин (духуобунай сыаннастарын) иңэриммит Россия гражданинын иитэн-үөрэтэн таһаарыыга туһулунар.

Киһи уопсастыбатын сайдан кэлбит историятыгар үтүө уонна мөкү, чизс уонна сизэрэ суох быһыы, суобас уонна чизһинэйэ суох буолуу, о.д.а. сизэр-майгы нуормалара тэңнэ олохсуйан кэллилэр. Ол гынан баран, хайа бабарар норуокка киһилии сизэрдээх быһыы ытык өйдөбүллэрэ биһирэнэр, кэрэхсэнэр.

2009 с. ылыныллыбыт «Россия гражданинын личноһын сизэрин-майгытын сайыннарыы уонна иитии концепцията» федеральнай государственнай үөрэх стандартарын методологическай төрүтүнэн буолла.

Концепция Россия гражданинын личноһын иитиигэ, сайыннарыыга 10 сүрүн национальнай ытык өйдөбүл ыйар. Онно киирэллэр: 1. Ийэ дойдуга, бэйэ сириигэр-уотугар, норуотугар таптал. Бэриниилээх буолуу. 2. Биир санааланыы, кырдыктаах быһыы, аһыныгас, амарах сүрэхтээх, чизэстээх, дьоһуннаах буолуу. 3. Ийэ дойдуга сулууспалааһын, сокуону тутуһуу, бэрээдэктээх буолуу. Атын омук култууратын, айымньытын өйдөөһүн. 4. Дьизэ кэргэннэ, ыалга тапталлаах уонна бэриниилээх буолуу. Доруобуйа, уйгулаах олох. Төрөппүттэргэ ытыктабыл, аба саастаахха уонна кыраба, кыаммакка кыһамньы, ийэ-аба уһун тэнитии, удьуору салбааһын. 5. Үлэ, төрүт дьарык. Үлэбэ ытыктабыл, дьулуур, дьаныар. Айымньылаах үлэ. 6. Билиини сыаналааһын. Дьинч чаччыга дьулуһуу, аан дойду научнай көстүүтэ. 7. Итэбэл, духуобунас өйдөбүллэрэ. Өбүгэ үгэһин утума. 8. Төрөөбүт литература – барба баай. Кэрэ, киһи духуобунай эйгэтэ, сизэрдээх быһыы. Олох, олох сизэрэ-майгыта. 9. Ийэ айылба. Ытык сир, харыстанар сир. Сир – планета. Айылбаба харыстабыл. 10. Сир үрдүгэр эйэ, үгүс омук култуурата, киһи аймах сайдыыта, норуоттар сибээстэһиилэрэ, сомоһолоһуулар.

Онон бу ытык өйдөбүллэри «Литературнай аабыы» үөрэх предметин ис хоһоонугар уус-уран айымньыга сөһөн сылдыар норуот историятын, култууратын, олоһун төрүт үгэһин, сизэрин-майгытын нөңүө киллэрии көрүллэр.

Үөрэх предметин үөрэтии түмүктэрэ

Ытык өйдөбүллэри үөрэнээччигэ иңэрии түмүгэ:

- киһи сайдыылаах уонна ситиһиилээх буоларыгар төрөөбүт тылынан аабыы суолтатын өйдүүр; уус-уран литератураны тылынан искусство ураты көрүүн быһыытынан сыаналыыр;

- тулалыыр эйгэ туһунан били-көрүү аабыы көмөтүнэн кэңиирин-дириңиирин өйдүүр;

-норуот айымньыта уонна уус-уран литературата саха төрүт олобун-дьаһабын, историятын, тылын-өһүн, култууратын көстүүтэ буоларын өйдүүр, сыаналыыр;

- Саха сириг, Россия уонна аан дойду норуоттарын чулуу айымньыларын ааһан, атын норуот култууратын, литературатын ытыктыыр;
- үтүөнү-мөкүнү, сырдыгы-хараһаны арааран, сизери тутуһуу, амарах, аһыныгас, дьондо кыһамньылаах майгы үчүгэйгэ тиэрдэрин өйдүүр.

Үөрэх сатабылларын сайыннарыы түмүгэ:

- аабыы үлэтин араас көрүнэр сыал-сорук туруорунар, былаанныыр, түмүгүн сабабалыыр; үлэтин хонтуруолланар, сыаналана үөрэнэр;

-урукка, урук таһынан үлэбэ бэриллибит соруудабынан араас информационнай үлэ кыабын талар, туһанар;

- уус-уран айымньыга мөккүөр төрүөтүн, сайдыытын быһаарар, үөскээбит көстүүлэри, дьон сыһыанын ырытан дакаастыыр;

-уус-уран айымньы сүрүн ис хоһоонун, дьоруойдар араас сыһыаннарын, сүрүн сюжет сайдыытын ырытан, анал бэлиэ, графика көмөтүнэн быһаара, ситимии, тиһиктии үөрэнэр;

- аахпытгар уонна тус уопутугар олобуран, тэңниир уонна ойуулуур, учебнигынан үлэлиир;

- уус-уран айымньыны ырытыы кэмигэр бодоруһуу сизэрин тутуһан, бииргэ үлэлиир кыахтанар;

- доһотторун, төрөппүттэрин, кылаас иннигэр кылгас иһитиннэриини онорор;

-бэриллибит тиэмэбэ санаатын сааһылаан айан кэпсиир, суруйар;

Тустаах үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ

-аабыы сүрүн үөрүйэхтэрин баһылыыр;

-айымньы араас көрүнүн болбойон истэр;

-норуот айымньыта уонна уус-уран литература, төрөөбүт уонна атын омук литературата диэн араарар;

-аахпыт уус-уран айымньытын суруйааччытын (саха уонна омук) аатын уонна көрүнүн болбойор үөрүйэхтээх;

-сааһыгар сөптөөх араас көрүннээх (уус-уран, үөрэх, научнай-популярнай) тиэкиһи үчүгэйдик өйдүүр, ырытар, туһанар;

-кэпсээһин араас көрүнүн (сигилии, кылгатын, талан, быһа тардан) билэр; соруудах быһыытынан туһааннаах көрүннэ сөп түбэһиннэрэн кэпсиир;

- сөбүлээн аахпыт айымньытын туһунан ааһааччы дневнигэр (альбом, тэтэрээт) уһуктубут иэйиитин үллэстэн санаатын суруйар;

-сааһыгар сөп түбэһэр айымньы тылын араас дэгэт суолтатын өйдүүр, тоһоостоох миэстэбэ кубулуйбат уус-уран быһаарыыны (эпитети), өс хоһоонун, уус-уран ньыма арааһын кэпсиригэр туһанар;

- айымньыттан сөбүлээбит кэрчигин талан үөрэтэр, өйтөн хоһоонноохтук ааһар;

-чопчу тиэмэбэ араас көрүннээх суругунан айар үлэни толорор.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ

№ ур.	Раздел	Тема урока	Количество часов	Даты проведения	
				План	Факт
1	Норуот тылынан уус-уран айымньыта.	Норуот ырыата.	1	06.09	
2		Норуот ырыатыгар уол оҕо тиэмэтэ	1	13.09	
3		Үһүйээн, номох, сэһэн	1	20.09	
4		Манчаары норуот номоҕор	1	27.09	
5		У.Г. Нохсоороп «Дыбырай Бэргэн» олонхото	1	04.10	
6		«Ат уола Аталамин бухатыыр» долган олонхото	1	11.10	
7		Сахалыы бастакы суругунан айымньы. А.Я. Уваровскай «Ахтыылар» уус-уран очерката	1	18.10	
8	Суругунан уус-уран литература төрүттэниитэ	А.Е. Кулаковскай «Өрүс бэлэхтэрэ» поэматыгар Муустаах муора уонна Өлүөнэ өрүс уобарастара	1	25.10	
9		А.Е. Кулаковскай төрөөбүт норуотугар сүбэтэ-соргута («Хомус» хоһоон)	1	08.11	
10		Төрөөбүт дойду кэскилэ (Алампа «Төрөөбүт дойду»)	1	15.11	
11		Н.Д. Неустроев «Сэмэнчик»	1	22..11	

26		Булт үөрүүтэ (Н. Якутской «Бастакы сааланыы») 1	14.03	
27		Туундара уонна олох (А.В. Кривошапкин «Хуркаткит») 1	21.03	
28		Айылҕа уонна киһи (А.В. Кривошапкин «Хара тыа хаһаайына») 1	04.04	
29		История, олох, киһи (Р.А. Кулаковской «Аан аһылынна» сэхэнинэн) 1	11.04	
30		Саха сирэ уонна политсыылынайдар (Болот Боотур «Уһуктуу» романыттан быһа тарды) 1	18.04	
31		Т.Е. Сметанин «Лоокуут уонна Ньюргунун» драмата 1	25.04	
32		Ымсы санаа үтүөбэ тиэрдибэт (Т.Сметанин «Лоокуут уонна Ньюргунун») 1	02.05	
33		Таптал, дьол туһугар (Т.Сметанин «Лоокуут уонна Ньюргунун» драматынан) 1	16.05	
34		Хатылаабын уроога 1	23.05	
35		Тумуктуур урок 1	30.05	